

ĮVAIRIOS ESĖ APIE MAIRONĮ

(Vincas Mykolaitis-Putinas, Alfonsas Nyka-Niliūnas,
Tomas Venclova, Sigitas Geda)

Vincas Mykolaitis-Putinas

Maironis

100-tosioms gimimo metinėms paminėti

Mano kartos žmonėms Maironis daugiau negu poetas. Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie. Ne savo raštų gausumu, ne tematikos svarumu, ne poetiniu artizmu, o savo lietuviško žodžio galia ir poveikiu mūsų sąmonei, – žodžio, padėjusio mums rasti save, apsispręsti ir visą amžių pasilikti su savo kraštu, su savo tauta.

Kai mes stebime tautų, ypačią mažųjų tautų gyvenimą ir santykius, tai susiduriame su vienu labai įdomiu psichologiniu reiškiniu, ypač išryškėjusiu XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje. Būtent, dėl ko tam tikros tautos žmogus, tautos paniekintos, pavergtos, užguitos, mažos, – vakarykščių baudžiauninkų tautos žmogus – nebenori priklausyti nė vienai didelei, viešpataujančiai tautai, kartais net ima ją neapkęsti, ima didžiuotis ta savąja pavergta maža tautėle ir vien jai nori priklausyti. Taip yra atsitikę su mažomis Balkanų tautomis, taip atsitiko ir su tautiškai sąmonėjančiais lietuvių tautos žmonėmis. Dėl ko? Kas juos taip paveikė?

Nesileisiu čia į įvairias tautinio sąmonėjimo priežastis bei veiksnius. Savo reikalui, susiedamas tai su Maironiu, noriu čia paminėti tris tokius veiksnius, ypačią reikšmingus lietuvių tautai – tai praeitis – senovė, gimtoji kalba ir kova prieš carizmą dėl tautos teisių. Prie jų galėtume pridėti dar vieną, kaip anų pasekmę – tai prisirišimas prie gimtojo krašto. Maironis savo raštais visus šiuos veiksnius ugdė, skiepijo į savo skaitytojų širdis, – buvo vienas iš tų, kurių žodis skambėjo įspūdingiausiai, įtikinamiausiai.

Mūsų poetas nebuvo istorikas. Tačiau jis suprato istorijos reikšmę pavergtai tautai, senovės žavesį, ypač kad piešiant senovės paveikslą, vaizduotė gali laisvai skrajoti idealiose fantazijos srityse. Praeities toliuose gali rodyti patraukliausius heroizmo pavyzdžius. Visi Maironio raštai nusagstyti lietuvių tautos praeities motyvais. Pradėdamas savo literatūrinį darbą jis pajuto reikalą duoti trumpą istorijos vadovėlį. Jis jį parašė 1884–6 m. Ta jo „Istorija“ buvo išspausdinta 1891 m., vėliau pakartota dar tris kartus. Viename savo eilėraštyje Maironis sakosi, kad jis norėtų „prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų – Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį iš senovės laikų“. Noras atgaivinti, pavaizduoti praeitį įvairiais variantais skamba lyrinėj ir epinėj Maironio poezijoje. Jį lengvai išgirs kiekvienas, peržvelgdamas poeto raštus. Tas pats noras paskatino jį rašyti dramų trilogiją „Kęstučio mirtis“, „Vytautas pas kryžiuočius“ ir „Vytautas Karalius“.

Sąmoningas subrendusios tautos istorikas ieško praeity istorinės tiesos, analizuoja socialinius santykius, nužymi progreso linkmes. Tauta-kūdikis ieško praeity pasakų ir pamokymų. Maironis, tai žinodamas, prologe į trilogiją taip savo uždavinį ir aptaria:

*Paliki už durų kasdieninius vargus
Ir pilko gyvenimo naštą!
Lakius pabalnojęs vaizduotės žirgus,
Nuskriski į tolimą kraštą!
Į kraštą tamsių, neižengiamų girių,*

Į kraštą prabočių, tėvų didžiaviryių!

*Ir ten, iš prabočių didžios praeities,
Mokinkis paguodos, ieškok išminties!*

Vaizduodamas senovės lietuvių barzdočių kovas su priešais, Maironis įsakmiai nurodo du pikčiausius priešus – kryžiuočius ir lenkų šovinistus-endečius. Tiedu priešai ir jo jaunystės laikais grėsė didžiausioms lietuvių vertybėms – žemei ir tautiškumui.

Tačiau, be tų dviejų, buvo dar trečias priešas – poeto gyvenamoj dabarty. Tas priešas – tai carinės Rusijos imperijos režimas – carizmas, pavertęs, kaip žinoma, Rusiją tautų kalėjimu. Kova prieš carizmo užmačias Lietuvoje skamba Maironio poezijoje garsiausiai, karingiausiai tonais tiesiogiai, atvirai, o kai kur pridengta alegoriniais, simboliniais įvaizdžiais bei metaforomis. Štai vienas būdingas posmas:

*Neregėti aušros!.. Taip prailgo naktis!
Beldžia vėjas į langą bailiai;
Nebenori jau miego pabudus akis,
Nors negreit, patekės spinduliai.*

Kovingieji, nukreipti prieš carizmą eilėraščiai bei dainos pelnė Maironiui didžiausią populiarumą Lietuvos visuomenėj, nes atitiko plačiųjų liaudies masių siekimus bei nuotaikas. Geriausioje savo kūrybos dalyje Maironis tapo kovotoju už liaudies teises, už pavergtos tautos laisvę ir tautiškumą.

Konkretus, visuotinis tautiškumo elementas yra gimtoji kalba. Lietuvių tautos istorija, kaip žinoma, ėjo tokia linkme, kad gimtoji kalba ėmė pamažu nykti pirmiausia bajorijoje, o paskui ir liaudyje. Vyko polonizacijos ir germanizacijos procesas. Maironis šį procesą sekė skaudama širdimi. Jis norėjo jam užkirsti kelią. Jis norėjo sulaikyti lietuvių kalbos nykimą valstiečių pirkiose. Nepaisydamas dvarininkų priešiško liudžia, jis norėjo lietuvių kalbą grąžinti net ir į dvarus. Poetas rūstauja, kad dvarininkų dukros, patekę į Varšuvos pansionus:

*Lietuviškai, rods, neišmoks, prakalbėti,
Ar austi, ar braukti rasas,
Ar prosenių žemę, jos būdą mylėti,
Bet... užduotį savo supras:
Per pokylius kaip karalienės žibės.*

Jis smerkia išsigimėlius, kurie išsižada savo žemės ir jos papročių:

*Tas ne lietuvis, kurs jos būdo,
Jos žemės dainų nemylės;
Neverks, kad patys sūnūs žudo,
Kas verta meilės ir garbės.
Jis skatina kovą už gimtąją žemę, jos būdą ir kalbą:
Ginkime kalbą, žemę, jos būdą!
Stokim į darbą kaip milžinai!*

Ir džiaugiasi, kad Nemuno ir Šešupės krašte „broliai artojai lietuviškai šneka“. Šitokiais kalbos aukštinimo ir gynimo motyvais perpintos ir visos Maironio poemos.

Tačiau jis buvo ne vien gimtosios kalbos gynėjas, bet ir ja rašęs poetas. Lietuviškas žodis jam buvo svarbiausia ir vienintelė reikšimosi priemonė. Deja, kai Maironis pradėjo rašyti poeziją, tas žodis buvo dar labai netobulas, moderniajai poetinei kūrybai nepritaikytas. Pirmosios savo poemos „Tarp skausmų į garbę“ pratarmėje Maironis taip skundžiasi, turėdamas galvoje jaunųjų skaitytojų

reikalavimus: „Bet jauni, per daug įsitikėję į savo galią, per daug taip jau reikalauja ir nuo kitų; ir mano poema ne visai juos užganėdins: jos rūbai pasirodys dar šurkštūs ir stori, eisena gana sunki. Bet neužmirškite, broliai, jog einu keliu visai nauju ir neišmintu, jog lietuviškas liežuvis, ypatingai poezijoje, visai dar neišdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia ne kartą rymoti ilgomis valandomis, iki išrandi atsakantį išsireikšimą savo mislies. Sergejaus kiek galėdamas naujų ir mažai suprantamų žodžių, bet kad palengvinti skaitymą ir supratimą ir tiems, kurie mažai temoka lietuviškai, patalpinau ant galo trumpą paaiškinimą truputį sunkesnių žodžių“. Tame žodynyly šalia šiandien jau nebevartojamų žodžių, kaip *ateiga, gyvata, karionė, liuosybė, praeiga, užganėdinti, valandrodis, visotnyčia* (universitetas), randame ir tokių, šiandien visų vartojamų, kaip *anga, banga, begalinis, būdas, diduomenė, gaivalas, įkvėpimas, išgama, karta* ir daug kitų. Versdami Maironio raštus, matome, kad jis visą gyvenimą stengėsi turtinti, įvairinti savo kalbą. Tačiau poezijai svarbiau negu žodynas kalbos stiliaus lankstumas, emociingumas, ekspresija, muzikalumas. Ir šiuo atžvilgiu poetinės kalbos kūryboje Maironio laimėjimai yra labai reikšmingi. Jis pirmas ir, galima sakyti, vienintelis iš savo amžininkų pasiekė tokio poetinės kalbos ir formos tobulumo. Rašęs klasikine tonine eilėdara, jis ilgiems laikams ją prigyde lietuvių literatūroje. Jis sukūrė būdingas maironiškas strofas, savotišką ritminę intonaciją, daug ligi jo nežinomų, nevartotų sąskambių-rimų. Maironio poetinės kalbos vaizdingumas, emociingumas, metaforika kartu su paprastumu darė jo turinį įtaigų, jaudinantį, lengvai suprantamą. Štai dėl ko Maironio poezija veikė lietuvių tautą sąmoninančiai, ugdydama jos nacionalinį susipratimą. Ji sudaro ištisą epochą, šiandien vadinamą maironine lietuvių literatūroje.

Lietuvių nacionalinio judėjimo laikais, Maironio jaunystėje, jo talento suklestėjimo metais, visi svarbiausieji jo patriotiniai šūkiai – mylėti savo tautos praeitį ir kalbą, kovoti su priespauda, liaudies nutautimu – buvo visuotinai priimtini. Kai kurios Maironio patriotinės dainos ir šiandien skamba lietuvių liaudyje, o daugelis jo poezijos posmų ir šiandien tebejudina skaitytoją.

Pradėdamas savo kalbą, sakiau, kad Maironis yra didis ir brangus ypačiai mano kartos žmonėms. Mes esame maždaug trimis dešimtėmis metų jaunesni už Maironį. Kai mes pradėjome sąmoningai, intelektualiai gyventi apie 1907–10 metus, Maironis buvo pačiame savo talento subrendime. Buvo pasirodę visi reikšmingiausiai jo kūrimai. Mes juos skaitėme, mes jais gėrėjomės, mes jais auklėjomės. Jie mus veikė giliau negu vyresniųjų ir jaunesniųjų kartų žmonės. Vyresniosios kartos, Maironio amžininkai, nesutarė su juo daugeliu ideologinių klausimų. Tai buvo lietuvių visuomenės diferenciacijos laikotarpis. Paliovė ėjusi „Aušra“, kurioje Maironis išspausdino pirmąjį eilėraščių. Pasirodė pozityvistinis liberalinis „Varpas“, klerikalinė „Apžvalga“ ir „Tėvynės sargas“, socialistiniai „Lietuviškasis balsas“, „Lietuvos darbininkas“, darbininkų balsas“, vėliau „Žarija“, „Skardas“, „Naujoji gadynė“. Maironis pritapo prie klerikalinės spaudos. Už klerikalines jo kūrinių idėjas jį aštriai puolė St. Matulaitis, šnairavo Kudirka, Šliūpas ir visi kairiosios krypties žmonės.

Jaunesniosios už manąją kartos laikė Maironį jau pasenusiu, atgyvenusiu, nebeaktualių rašytoju. Jos tarėsi esą išsivadavusios iš Maironio pažiūrų bei poetikos poveikio.

Ištikimiausia Maironiui pasirodė manoji karta. Didžiuma jos žmonių buvo nusiteikusi laisvamaniškai religijos atžvilgiu. Kad Maironis – kunigas, ji žinojo, tačiau žiūrėjo į tai atlaidžiai. Mumyse dar ilgą laiką buvo gyva Maironio įdiegta Lietuvos senovės romantika, praeities heroizmas, bočių-didvyrių šlovė. Mes pakilia nuotaika skaitydavome:

*Kur šiandieną Jinai?
Miega jos milžinai;
Po žemiųjų ilsis krūtinė!
Kaip po audrų didžių,
Kad ant marių plačių
Užmiega vilnis paskutinė.*

Mes ilgai prisiminėm tamsius carinės priespaudos metus – ir vėl deklamuodavom:

*Jau slaviai sukilo. Nuo Juodmarių Krašto
Pavasaris eina Karpatų kalnais.
Po Lietuvą žiema. Nei žodžio nei rašto
Neleidžia erelis, suspaudęs sparnais...*

Maironio poezijos patriotizmas visuomeniškai pilietiškai nusiteikusius jaudino kone visą gyvenimą. Poetiškų sielų skaitytojai gėrėjosi dainiškais, skambiais jo eilėraščiais, gamtiniais bei individualiniais motyvais. Maironis mano kartos žmonių sąmonėj įsitvirtino kaip didelis lietuvis ir poetas.

Aš pats Maironį pirmą sykį pamačiau Marijampolės bažnyčioje per mokinių pamaldas. Jis, matyt, buvo atvažiavęs atlankyti savo bičiulio, o mūsų mokytojo kapeliono, taip pat poeto Motiejaus Gustaičio. Maironis po pamaldų pasakė mums pamokslėlį. Atsimenu tik vieną to pamokslėlio vietą. Tais laikais gimnazistai nešiodavo uniformas su nikelinėmis spindinčiomis sagomis. „Žiūrėkite, kalbėjo Maironis, gal tai jūsų tėvų, brolių ir seserų ašaros spindi.“ Aš tada galėjau būti trečioje ar ketvirtoje tuometinės gimnazijos klasėje. 1909 metų vasarą išvažiudamas atostogų, atlankiau savo klasės draugą Petrą Šalčių. Jis man parodė Maironio poemą „Jaunoji Lietuva“ ir kai ką iš jos paskaitė; bene „Jau slaviai sukilo“. Knygelę aš įsigijau ir, važiudamas namo, vežime godžiai ją skaičiau. Netrukus po to nusipirkau „Pavasario balsus“, paskui „Raseinių Magdę“ – ir Maironis tvirtai įsišaknijo mano vidaus pasaulyje.

Neprisimenu, kuriais metais buvo išleistas pirmasis Maironio portretas ir pardavinėjamas knygynuose. Buvo tai padidinta fotografija – gražus, amžiaus stiprume vyras, tankiais garbanotais plaukais, apsirengęs kunigiškai, su kanauninkišku ar pralotišku medalionu ant krūtinės. Šitas medalionas, matyt, aukso grandinėle pakabintas ant kaklo, visą laiką man rėžė akis: ar tai tinka poetui tokios puošmenos?! Ir aš neiškentęs sykį ėmiau ir juodai užtušavau tą kanauninkišką pralotišką ordiną – nuėmiau jį nuo poeto krūtinės. Jei aš tada pasielgiau nepagarbiai, čia viešai atsiprašau bent jo atminimą. Tą portretą, laimingai išlikusį per karų suirutes, aš saugau ir šiandien.

Su gyvu Maironiu man teko susitikti žymiai vėliau – tik 1923 m., kai aš pradėjau dirbti Lietuvos universitete Kaune. Maironis skaitė teologijos-filosofijos fakulteto studentams senosios lietuvių literatūros kursą – apie Donelaitį. Susitikdavau su juo posėdžiuose. Jis laikėsi santūriai, maža kalbėjo. Į lietuvių rašytojų draugiją jis nebuvo įsirašęs. Sakydavo, kad rašytojas turi rašyti, o ne leisti laiką posėdžiuose ir pobūviuose.

Artimesnių asmeninių santykių su Maironiu aš taip ir nesumezgiau. Man buvo nedrąsu prie jo, tokio oraus, pirmam priėti, o jis neturėjo į mane jokio reikalo... Atsimenu, tik vieną kartą esu buvęs jo ištaigingame bute jo namuose pas jį vaišėse su daugeliu kitų svečių. Tame pobūvyje nieko specifiškai maironiško, poetiško, literatūriško nepatyrčiau.

1932 m. pavasarį pasklido žinia, kad Maironis serga.

Vieną kartą, birželio 28 d., ėjau Vaižganto gatve. Staiga susitinku patį Vaižgantą. Jis stabtelėjo ir su jam būdingu išviršiniu nerūpestingumu, bet su tragiška potekste ištare tik šiuos du žodžius: Maironis „pomior“... Ir nuėjo, palikęs mane sukrėtą, apstulbusį.

Trečią dieną Maironį laidojo. Palaidojo jį slegiančiuose mūruose, Kauno katedros kriptoje. Marmuro lentoje įrašė:

*Kaip man gaila to balto senelio,
Kurs, užstojęs ant amžino kelio,
Jau nebkelsis ant balso varpų
Ir, ant kelių ainius pasodinęs,
Nebepasakos, bočius atminęs,
Nepratars iš šaltųjų kapų!*

Bet tai ne būdingiausi poeto žodžiai. Man atrodė, daug labiau pritiktų palaidoti Maironį atviroj Lietuvos gamtoj, kalnely, tarp šlamančių beržų. Jo bareljefas turėtų būti ne seno, bet poeto pačiame

amžiaus stiprume, o antkapy iškalta:

*Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno.*

1962

Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10, parengė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 224–232.

Maironio likimo paraštėje

Maironį su tauta jungė poezija, ir nuo jos skyrė kartais tiesiog fatališka tarpusavio nesupratimo bei įvairiausių nesupratimų grandinė. Nuo pat jaunystės jį persekiojo niekuomet nepaliekantis nesupratimo grėsmės šešėlis. Jau savo ankstyvojo periodo eilėraščiuose Maironis čia patetiškai skundėsi būsimą nesupratimo galimybe, čia vėl save ramindamas guodėsi atsigriebimu ateisimose kartose (plg. „Išnyksiu kaip dūmas“, „Jei kada pančiai nukris“, „Pasitikėjimas savimi“ etc.), tuo išreiškdamas savo ilgesį būti suprastam. Tačiau, nežiūrint to, Maironio, žmogaus ir poeto, santykis su savo skaitytojais ir dainuotojais visuomet buvo ir pasiliko tipingu vienišą santykiu su minia. Poetas nesistengė ar neįstengė išeiti iš savo *tour d'ivoire* vienatvės, o minia savo ruožtu jokiū būdu nesutiko įsivaizduoti savojo poeto kasdienybės plotmėje bei fone, ir šitaip buvo sudarytas tarsi abiem pusėm priimtinas tarpusavio nepažinimo paktas. Minia, arba, tiksliau išsireiškiant, tauta, gyvu Maironiui nesidomėjo ir tą savo nesidomėjimą nedviprasmiškai išreiškė, nerasdama jam vietos savo tarpe ir išstremdama šį pusdievį į abstrakčios legendinės egzistencijos Parnasą.

Nes kas gi domisi asmeniniu pranašo gyvenimu? Pagaliau ar pranašas turi teisę turėti tokį gyvenimą? Vaižgantas – savas žmogus, tos pačios gatvės, to paties kiemo gyventojas – galėjo sau leisti senamiesčio gatvėmis ganioti paukštį sugavusį katiną arba eiti basas per Aleksoto tiltą; Maironiui tokius nusižengimus „pranašų etiketui“ tauta vargu ar būtų atleidusi.

Ir taip jis visą gyvenimą pasiliks savo paties, t. y. oficialaus Maironio nelaisvėje, tautos jam specialiai pastatytame auksiniame narve.

Maironiui tatau buvo gal pirmas tikrai sunkus nusivylimas bei pralaimėjimas. Nežiūrint išdidžios *odi profanum vulgus* kaukės bei laikysenos, ši „dieviškoji tremtis“ buvo skaudus smūgis, nes emocinė jo prigimtis ieškojo žmogiškų kontaktų, kurių plėtoti neleido kunigystė ir kuriuos eventualiai būtų galėjusi pakeisti betarpiškai gyvu jausmu reaguojanti tauta, toji pati tauta, kuriai jis buvo tiek daug paaukojęs.

Tauta žinojo ir mokėjo jo populiariausias dainas bei eilėraščius – „Kur bėga Šešupė“, „Daina“ (*Už Raseinių ant Dubysos...*) „Jau slavai sukilo“, „Mano gimtinė“ (*Ten, kur Nemunas banguoja...*), „Užmigo žemė“, „Nuo Birutės kalno“ (*Užsisupus plačiai vakarų vilnimis...*), „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų“, „Vasaros naktys“ etc., bet užtat visiškai nesidomėjo jų sukūrimo kaina, neįvertino jo aukos. Bet argi galėjo tuometinis skaitytojas arba dainuotojas įvertinti? Net ir šiandien daug kam tebėra sunku teisingai suprasti, kokia didelė buvo toji auka. Ne veltui ir pats Maironis savo poezijoje, čia sunkaus nusivylimo, čia prigesinto skundo, o kartais net ir atviro pasipiktinimo forma nuolat ir nuolat grįžta prie aukos temos (plg. jo tik po mirties leistą paskelbti eilėrašį „Skausmo skundas“). Pagrindinė Maironio auka buvo tai, kad jis išdrįso savo poeziją rašyti merdėjančia, visų niekinama leisgyvės tautos kalba ir nedviprasmiškai pasisakyti už lenkų romantikų su Adomu Mickevičium priešaky tik fiktyviai egzistencijai pasmerktą savo tautą, nė kiek neatsižvelgdamas į galimus pralaimėjimus grynai asmeninėje, t. y. dvasininko karjeros plotmėje. Ir čia pat tenka pastebėti, kad Maironis savo karjeros požiūriu prarado lygiai tiek, kiek jis rizikavo. Jo „litvomanija“ ir ne paskutinėje vietoje jo poezija užkirto kelią į vyskupystę, kuri, šalia poeto garbės, buvo viena pagrindinių jo gyvenimo ambicijų. Ir tai poetui buvo antras skaudus smūgis, ypač žinant (tatau liudija jo bendralaikių prasitarimai), kad jis niekuomet gerai nesijautė antraeiliam vaidmenyje.

Trečias ir ne mažiau skaudus smūgis Maironiui buvo jo poezijos reikšmės ir net vertės kvestionavimas, pirmajai modernizmo bangai Lietuvą pasiekus. Pirmojo prieškarinio, karo meto ir nepriklausomo gyvenimo pradžios literatūriniam jaunimui, kurio ryšiai su tautinio atgimimo epocha buvo palyginti jau silpni, bene pirmą kartą mūsų literatūros istorijoje gyvai ir betarpiškai paliestam svetimū, iš anapus rusų imperijos sienų atėjusių įtakų, oficialaus tautinio atgimimo Pranašo šešėlis tolydžio ėmė darytis per sunkus, tarsi uždengiąs naujus kūrybinius horizontus. Šios kartos idealas buvo nebe absoliutus nuskambėjusios herojinės epochos patriotas, bet gyvas, pilnakraujis žmogus, glaudžiai susijęs su gyvenamojo laiko tikrove. Neilgai trukus Maironis, kaip senojo režimo ir *ordre*

établi simbolis, tapo pirmųjų mūsų literatūros revoliucijų auka. Kiekvienas naujas literatūrinis sąjūdis laikė šventa pareiga savo žygį pradėti ritualiniu atsiribojimu nuo Maironio. Šį žmogiškai ir istoriškai visiškai suprantamą bei pateisinamą jaunosios kartos revoliucinį nusiteikimą ir to nusiteikimo padiktuotą jo poezijos atmetimą Maironis palaikė asmeniniu įžeidimu, bet tylėjo. Ir tik vėliau, antimaironinėms nuotaikoms vis labiau įsisiūbuojant, paskiriems antagonistų balsams susijungus į didžiulį chorą, poetas, nelyginant medžiotojų ir skalikų supamas žvėris, ėmė trauktis į savo „olą“ ir reaguoti asmeniškai: atsisakymu dalyvauti viešame 60 metų sukakties paminėjime, replika Venclovai etc.

Tarp kitų dalykų Maironis negalėjo nepastebėti, kad nuo jo nusigręžia ne tik modernistai, bet ir konservatoriai. Kaip žinoma, efektingiausia su Maironiu ir jo epocha atsisveikinimą suformulavo ne Sruoga, ne *Keturi vėjai*, bet jo paties kadaise kurtos Krikščionių demokratų partijos atstovas Seime Antanas Šmulskštys-Paparonis. 1920 metais *Laisvėje* paskelbtoje *Mūsų vargų* recenzijoje jis kaltino senstantį poetą, kad šis nebesuprantąs dienos problemų ir į „jaunosios Lietuvos kovą“ žiūrės kaip „nuo kranto turistą į beplaukiantį audringa jūra laivą“, ir baigė drastiškai familiariu ir arogantišku „Labanakt, Maironi!“

Paskutinis ir gal skaudžiausias Maironio nusivylimas buvo nepriklausomybę atgavusios tautos laisvo gyvenimo realybė. Išsipildžius pranašiškiems poeto lūkesčiams bei žodžiams, išsivadavusi tauta, vadovaudamasi realistine nemirtingojo ginklanešio Sancho Pansos išmintim lavonus ko greičiausiai guldyti į grabą, o gyviesiems pulti prie ragaišio, buvo per daug užimta kasdieniškais rūpesčiais, kad dar galėtų rūpintis praeities liekanomis bei sentimentais. Kokio nors dėmesio galėjo tikėtis tik aktyvus kovotojas ir praktinės veiklos žmogus. Maironis dar kartą buvo apeitas: naujai atkurtoje valstybėje ne atokus pranašas Maironis, bet judrus nenuorama Vaižgantas užėmė laisvo gyvenimo simbolio bei jungties su „nakties be vilties“ kovų epocha vietą. Vaižgantui mirus, gedėjo visa tauta, gedėjo ilgai; tuo tarpu metais ankstesnė Maironio mirtis jo skaitytojų ir dainuotojų liko beveik nepastebėta; daug kas iš jų gal net nė nebežinojo, kad Maironis ligi tol tebebuvo gyvas.

Tautai šitoks santykis su savo didžiausiu poetu buvo daugeliu prasmių nepaprastai patogus. Iš tiesų būtų buvę nelengva surasti jam vietą ar poziciją, atitinkančią jo nuopelnus ir reikšmę. Todėl visi be žodžių sutiko, kad senstantis poetas naujam gyvenimui nebetinka ir turi pasitenkinti statiška praeities kovų paminklo situacija. Maironiui tatoi buvo paskutinis lašas kartybių taurėje. Po trumpo apstulbimo ir džiaugsmo (plg. „Nepriklausomybę atgavus“ (*Nejaugi tai ne sapnas? Ne svajonė...*)) jam, kaip tipingam idealistui, nepripažįstančiam tikrovės ir idealo nesuderinamybės, nepriklausomos Lietuvos gyvenimo praktika ėmė atrodyti esanti ne visą amžių puoselėto idealo įsikūnijimas, bet greičiau to paties idealo parodija. Viso to akivaizdoje Maironis – ir šį kartą jau galutinai – pasitraukė į viską pralaimėjusio „*prince d'Aquitaine a la tour abolie*“ buitį, ir paskutinė jo kūrybos duoklė vos tik pradėjusiai laisvą gyvenimą tautai buvo visoje mūsų literatūros istorijoje aštriausios satyros: „Lietuva – didvyrių žemė“, „Kai kam“, „Nuolat verkšlenantiems politikams“ etc.

*

Šiandien visa tai jau tikrai praeitis. Ankstyvesnioji poeto baimė būti nesuprastam, lygiai kaip ir vėlesnis tos baimės pasitvirtinimas realybėje, seniai jau tapo istorija. Mirtis atpalaidavo nuo visų įsipareigojimų asmeniui; liko tikrai poezija, kuri, deja, ir toliau lieka paženklinta tam tikro nesusipratimo: daugumos mūsų sąmonėje ji vis dar tebėra ne tiek estetinė, kiek patriotinė vertybė. Kone kiekvienas šios dienos lietuvis, paklaustas, kas yra didžiausias mūsų lyrinis poetas, nė nemirktelėjęs atsakytų, kad Maironis. Paprašytas šią savo nuomonę pagrįsti, jis neabejotinai griebtųsi tradicinės tautinio atgimimo poeto formulės, tuo akivaizdžiai paliudydamas, kad Maironio poezija mūsų akyse iki šiol tebenešioja nelaisvės metais užvilktą patriotinį rūbą, trukdantį įžvelgti ir suvokti tikrąją jos prasmę bei vertę. Tuo tarpu Maironio, kaip ir bet kieno kito, poezija pirmiausia yra poezija, viena ir nedaloma, egzistuojanti tik tiek, kiek ji yra poezija. Visuomeninė, ideologinė ir patriotinė jos reikšmė buvo grynai funkcinė, t. y. pritaikomoji, neapsprendžianti jos kūrybinės vertės. Jeigu jos vertė

iš tiesų tebūtų buvusi tik funkcinė, nesvarbu, kokiam kilniam tikslui ji būtų tarnavusi, šiandien ji nebeturėtų jokios reikšmės ir jos vertė nebūtų didesnė už muziejuje laikomo praeities kovų ginklo. Dėl to tiesiog nesuprantama daug kieno šiandien skelbiama tezė, jog Maironio poezija esanti ypač aktuali tik tautos nelaimių metais etc. Čia dar tenka pridėti, kad visi ligšioliniai Maironio poezijos suaktualinimo bandymai didele dalimi nepavyko kaip tik dėl to, kad buvo skelbiami aukščiau minėtos tezės pagrindu.

Gyvas būdamas Maironis nemėgo kritikų; jį ypač gąsdino išvilkimo „prieš sočią žiovaujančią minią“ perspektyva. Asmeninio pobūdžio būgštavimai pasirodė buvę be pagrindo. Bet, apskritai imant, Maironio kritika nebuvo teisinga poetui, mažų mažiausia, vienašališka. Beveik visi jo vertintojai naudojo tą patį istorinį-visuomeninį metodą, pagrindinį dėmesį skirdami istorinių aplinkybių analizei, visuomeniniam-ideologiniam poezijos svoriui, grožinių kūrybos aspektų nagrinėjimą nustumdami į antrąjį ar trečiąjį planą. Krinta į akį ir maironinės kritikos negausumas: vos keliolika straipsnių (kurių dauguma fragmentiniai) ir nė vienos studijos (Vaižganto šios rūšies darbas geriausiu atveju tėra tiktai medžiaga), apimančios poeto kūrybos visumą, nagrinėjančios visus jos aspektus. Net ir visuomeninės-ideologinės poeto reikšmės klausimu paskutinis žodis toli gražu nepasakytas. Šia prasme daug naujų duomenų bei faktų atskleistų platesnės poeto biografijos bei korespondencijos paskelbimas, kurio, galimas daiktas, dar ilgai teks laukti.

Trūkstant išsamesnių Maironio kūrybos nagrinėjimų, ir toliau lieka kaip reikiant neišryškintas jo tiesiog neišmatuojamai didelis vaidmuo lietuvių poezijos evoliucijoje. Milžiniškai jo reikšmei nusakyti užtenka tiktai prisiminti, kad prieš Maironio atėjimą lietuviškai rašyti poeziją dar buvo beveik neįmanoma, nes trūko pačių elementariausių priemonių. Poetai rašė taip, kaip jiems gamta bei tradicija diktavo, nė kiek nesirūpindami nei kalbos, nei poetinės dikcijos individualumu; formos problema jiems dar neegzistavo. Kitaip sakant, reikėjo Donelaičio arba Baranausko talento įmanomesniam rezultatui pasiekti. Kas šiandien, kuomet „eilėraščius gali rašyti kiekvienas“, yra tarytum amžinai egzistavę, savaime suprantami dalykai, anuomet tebuvo svajonė. Maironis kaip tik ir buvo tasai žmogus, kuris šią svajonę realizavo, mūsų dainuotinės liaudies tradicijos stadijoje tebesančiai poezijai suteikdamas rašytinės poezijos įrankius bei normas: literatūrinę kalbą ir prozodiją. Maironio reformų komplekse reikšmingiausias momentas buvo mūsų kalbos struktūrai netinkančios, iš lenkų paimtos silabinės eilėdaros pakeitimas tonine ir jos normų (metrų, strofų etc.) konkretus kūrybinis pritaikymas. Naujai įvestos eilėdaros principų Maironis teoriškai neformulavo; tatai atliko kiti; bet kelią jiems paruošė Maironio poezija.

Nuo pirmosios *Pavasario balsų* laidos paskelbimo (1895) iki ankstyvųjų simbolizmo apraiškų pasirodymo Maironio įtaka buvo centrinis faktorius lietuvių literatūroje. Jos veikiamą išaugo vadinamoji pomaironinė poezija, kurios žymiausi atstovai buvo Liudas Gira, Mykolas Vaitkus, jaunasis Putinas etc. Simbolizmo ir estetizmo banga Maironio įtaką gerokai apmažino, bet ji vis dar pasiliko reikšminga iki pat nepriklausomybės paskelbimo. Nepriklausomybės laikotarpio poetams Maironio įtaka buvo visai nebežymi, bet ir jie, prieš pasiekdami sūnų palaidūnų amžių, vienu ar kitu būdu išėjo jo poezijos mokyklą ir pirmuosius savo poezijos skiemenis tarė maironiškai.

Baigiant dar kartą tenka grįžti prie pagrindinės šio rašinio temos: Maironis ir šiandien tebėra nežinomas, neįvertintas, neatskleistas ir, iki tam tikro laipsnio, nesuprastas. Ir čia kaltas ne kas kitas, kaip tik tam tikras iš kartos į kartą paveldimas „patriotinis kompleksas“, vis dar fatališkai tebežlugdantis gyvo ir iš anksto neapspręsto kontakto su Maironio poezija galimybę.

1962

Tomas Venclova

Laimei, Maironis

Poetai, anot Boriso Pasternako, būna dviejų rūšių: vieni miršta dar gyvi būdami, kiti nemiršta niekad.

Nepriklausomybės epochoje daugeliui atrodė, jog Maironis priklauso pirmajai poetų rūšiai. Gyvenimo gale jis buvo neginčijamas klasikas, bet drauge ir praėjusių laikų relikvija. Pradedantis autorius, apsilankęs anuomet pas Maironį, tirpte tirpo iš nedrąsumo: „Prieš mane didžiausias Lietuvos poetas!“ Tačiau savo vizito aprašymą jis vis dėlto pribarstė komiškų detalių (pirmieji Maironio žodžiai buvę: „Jeigu aukų, tai neduodu“). Ir ne kas kitas, o tas pats pradedantis autorius, – vėliau virtęs gana maironišku, – režė spaudoje: „Paseno ir Maironis, ir Maironio laikų idėjos.“

Šita nuomonė anaip tol nebuvo išskirtinė. Panašiai tuomet galvojo ir Balys Sruoga, ir dauguma keturvėjininkų, ir Kazys Boruta, tik ne kiekvienas ryždavosi tai viešai pasakyti. Maironis gyveno užsidaręs, patyręs nemažai asmeninių ir politinių nusivylimų, literatūros procese beveik nedalyvavo, ir jo paskutiniai veikalai – su retomis išimtimis – buvo silpnoki. Poezija, tapusi paminkline vertybe, stebė autoriaus asmenį. O Maironis ir šiaip jau nepriklausė prie judriųjų ir aktyviųjų. Jis buvo normos ir etalono žmogus. Dialogas su Maironiu – toks, kaip su Vaižgantu ar netgi Jakštu – atrodė nebeįmanomas: su bronzine statula nebendraujama, ji tegali, tarsi legendose, stingdyti savo prisilietimu. Amžininkai prisimena, jog Maironio mirtis praėjo beveik nepastebėta.

Nuo tos mirties praslinkus vos aštuoneriems metams, suiro beveik visa, kuo Maironis tikėjo, kas buvo jo idealas – netobulai įgyvendintas, kaip ir visi idealai, bet vis dėlto neabejojamas. Galėjai pagalvoti, kad dabar Maironis galutinai nutols nuo mūsų. Ne tik todėl, kad naujieji valdovai stengsis jį nutylėti; pirmiausia todėl, kad naujoji katastrofiška patirtis nebegali būti apimta ir įprasminta maironiškomis kategorijomis.

Kaip elgėsi su Maironiu komunistiniai ideologai – atskira, jau ne sykį nagrinėta tema. Kiekvienas žino, kad iš pradžių jie Maironį agresyviai neigė. Zigmas Angarietis, Bronius Pranskus, Romas Šarmaitis (o per pirmąją okupaciją ir kai kurie inteligentiškesnį žmonės, pavyzdžiui, Viktoras Katilius) vadino jį buožijos poetu ir panašiais nieko gero nežadančiais vardais. Tačiau visa tai praeityje. Ilganiui įsivyravo kur kas liberalesnė linija. Mat Maironio vis dėlto neapeisi. Be to, nuo Stalino laikų yra bendra direktyva: kiekvienai tautai reikia turėti savo klasiką, savo nedidelį Puškiną, reiškusį pažangias idėjas ir pranašavusį – tegu ne visada sąmoningai – tarybinę aušrą. Ukrainiečiams todėl buvo leistas Ševčenka, gruzinams Rustavelis, latviams Rainis; Lietuvoje „mažojo Puškino“ vietai, kad ir kaip žiūrėti, geriausiai tiko Maironis. Marksistiniai kritikai – dažnai netgi tie patys – turėjo keisti savo pažiūras: Maironis, žinoma, yra prieštaringas, bet iš esmės, nepaisant ideologinių ribotumų bei sutanos varžtų, gana priimtinas. Beveik kaip Mieželaitis arba Marcinkevičius, nors ir truputį blogesnis. Vis dėlto eilėdara, gamtos vaizdai, antiburžujiškos satyros, kova prieš vokiškąjį imperializmą (pastarasis argumentas, populiarus karo ir pokario metais, dabar yra kiek išblėsus).

Nesunku pajuokti šiuos tragikomiškus maneversus. Nors juose juntama ne tik oficiozinė veidmainybė, bet ir padoresniųjų intelektualų taktika, bandant išsaugoti Maironio palikimą ligi geresnių laikų. Stalino epochoje – ir vėliau, net šiandien – lituanistai priminė Robinzoną, atsidūrusį negyvenamoje saloje: jie stengėsi pasiimti iš sudužusio laivo visa, kas įmanoma, ir bet kokiomis priemonėmis. Nedera už tai jų peikti.

Todėl Maironio likimas pokarinėje Lietuvoje labai kitėjo. Po vulgarių marksistinių tiradų, po negailestingo kupiūravimo ir darymo, nutylėjimų ir konfiskacijų (netgi 1948 metų Maironio rinkinys rusų kalba buvo konfiskuotas ir pavirto bibliografinė retenybė) atėjo nauja gadynė. Cenzoriai kiek sušvelnėjo ir paprastai nebegnaibo atskirų strofų – iškerpa visą eilėraščių. Daugmaž prieinama *Jaunoji Lietuva*, netgi šis tas iš kitų poemų bei dramų. Ypatingo suliberalėjimo akimirka išleista didžiulė, 520 puslapių Vandos Zaborskaitės studija apie Maironį, kuriai net ir reikli akis nedaug tegalėtų prikišti. Po kelių apgailėtino vegetavimo dešimtmečių atnaujintas muziejus Maironio namuose – nors ta pačia proga paretušuoti memorialiniai kambariai, kad lankytojams nekiltų pagunda prisiminti, jog Maironis

vis dėlto buvo kunigas ir nepriklausomybininkas. Jau ir nuosaikiai moderni Gedimino Jokūbonio darbo statula stūkso priešais tą muziejų. Jau ir Virgilijus Noreika įvairiuose pasviečiuose traukia „Lietuva brangi“, glostydamas išseivų širdis.

Turbūt tai geriau už Maironio plėšimą iš atminties. Net galėtum pasakyti, kad Maironis – kaip dauguma lietuvių klasikų – įveikė tarybų valdžią. Tačiau visa tai, be abejonės, turi ir išvirkščiąją pusę. Oficiali pagarba, rodoma klasikui, apramina ir nukreipia norima linkme patriotinius jausmus. Idėjiškai bankrutavusi partija griebiasi kiekvieno šiaudo, ir nepaskutinėje vietoje tautiškumo. Ji geidžia Maironį (Čiurlionį, Vaižgantą ryt poryt gal net Jakštą ar Šalkauskį) pasisavinti ir prijaukinti. Ir tuo pačiu galutinai palaidoti.

O vis dėlto nedėkingas sovietologo darbas. Nusibosta sekti veržlių priveržimus ir atleidimus. Nusibosta bukaprotės formulės, guminiai žodžiai apie „pažangių ir reakcinių tendencijų“ mišinį (lyg Maironis, kaip ir kiekvienas rimtas rašytojas, nebūtų organiška visuma, kurioje kiekvienas dėmuo yra visų kitų nulemtas ir su visais kitais susijęs). Jau nebe nuobodį, bet šaltą panieką kelia nesibaigiantys cenzūros menuetai: *Jaunąją Lietuvą* dabar galima praleisti, *Raseinių Magdės* dar negalima, rytoj gal ir *Jaunąją Lietuvą* uždrausime, bet gali atsitikti, kad praleisime ką nors iš religinių eilių...

Neslėpsiu, kad ir man pačiam ne prie širdies vienas kitas Maironio posmas ar posakis, kuriame pasigirsta kategoriško – sakytum, net biologinio – nacionalizmo gaida. Lygiai taip pat kiekvienam, pratusiam prie modernesnio mąstymo, kartkartėmis užkliūva ir Pietaris, ir Kudirka. (Ir Ševčenka, ir Gogolis, ir Dostojevskis.) Taip pat neginčytina, kad „Mūsų vargai“ ar „Vytautas pas kryžiuočius“ literatūrinio požiūriu nėra labai didelės vertybės. Tačiau yra abėcėliška tiesa: bet koks žymus rašytojas turi būti prieinamas visas, su visomis silpnesnėmis vietomis, pasenusiais, abejotinais ar kam nors nemaloniais teiginiais. Kitaip nesuprantamas ir jis pats, ir jo gyvenamasis metas, ir jo tautos istorinė plėtotė. Ne maži vaikai – patys atskirsime, kas gera, kas bloga! Deja, ko jau ko, o Maironio pilno akademinio leidimo teks laukti ilgokai – ligi tarybinės sistemos žlugimo ar labai esminių jos reformų. Kiek tai užtruks – niekas nežino.

Tačiau ir pešiojimai, ir bandymai prijaukinti, ir amžinai ne visas, apytikris pristatymas Maironiui nėra nei labai baisūs, nei labai pavojingi. Nes šiandien jau visiškai aišku, jog Maironis priklauso antrajai poetų rūšiai – tiems, kurie gyvena amžinai.

Tiesa, Maironio poetinė kalba netinka naujajai istorinei situacijai. Gulago ir susideginimų laikais nebepridera senoji simbolika. Nenatūralu ir tragikomiška šiandien šnekėti apie vaidilas, bočius milžinus, pančių žvangėjimą, nors vienas kitas dar verčiasi tomis klišėmis. Reikia kažkokios kitos kalbėsenos – aštresnės, niuresnės, ironiškesnės. Taip visada būna literatūroje – senieji rašymo būdai sustabarėja ir subyra į dulkes, kartais net labai greitai; ką jau šnekėti apie mūsų metą! Ir vis dėlto Maironio rašymo būde yra kažkas amžino. Jo kalbėsena, jo simbolika ne tik tobulai tiko jo istorinei situacijai, bet ir išliko mūsų sąmonės podirvyje – kaip norma, nuo kurios atsispirama, bet kuri visada yra būtina; kaip krantas, nuo kurio išplaukiama į kelionę; kaip etalonas, kuriuo gali ir turi būti matuojami nauji pasiekimai.

Sakome, kad Maironis buvo tipiškas konservatorius – tiek savo buitiniiais įpročiais, tiek socialinėmis bei etinėmis pažiūromis, tiek literatūriniu skoniu. Bet mūsų poezijoje jis radikaliausias iš radikaliausių. Didesnis revoliucionierius už simbolistus, už keturvėjininkus, žemininkus (visiems po Maironio buvo jau žymiai lengviau). Jis sukūrė tobulus poetinio pasakymo būdus ten, kur jų praktiškai nebuvo. Pakanka jį sulyginti su bet kuriuo jo amžininku, kad išryškėtų kokybinis skirtumas – kaip tarp ledo luito ir gyvo, tekančio vandens. Šalia bejėgių eilučių, kurias šiandien skaitome tik iš pagarbos tėvams ir istorinio smalsumo, atsiranda tikslūs, amžinai įsimenantys posmai, nenusileidžiantys jokios tautos klasikinei poezijai. Atsiranda tiesiog iš nieko. Maironio gretinimas su Puškinu, peršamas šių dienų Lietuvoje, turi tam tikro pagrindo, nes Puškinas panašiai sukūrė normas, etalonus rusų poezijai; tačiau spraga tarp Maironio ir jo tiesioginių pirmtakų dar didesnė, taigi ir jo laimėjimas reliatyviai stambesnis. Puškinui išpureno dirvą keli puikūs poetai – Deržavinas, Batiuškovas, Žukovskis; o Maironiui? Prieš jį buvo tik Donelaitis (beje, irgi išaugęs neartoje dirvoje), Baranauskas, gal dar Poška ir Strazdas; bet jie priklauso kitoms epochoms, Maironis jų nesekė, tarp jų ir Maironio nėra to

tiesioginio ryšio, kuris yra tarp Puškino ir jo mokytojų.

Tiesa, Maironiui padėjo svetimtaučiai. To negalima ginčyti: jis atidžiai skaitė Schillerį (Šilerį), Mickevičių, tą patį Puškiną (kažin ar jam nebus suteikę impulsų ir Tiutčevas, ir A. K. Tolstojus?). Gal Maironis netgi daugiau pasisavino iš kitataučių poetų negu modernistai, nors iš pirmo žvilgsnio taip ir neatrodo. Tačiau kitakalbių patirtis negali būti mechaniškai perkelta į savąją tradiciją. Jų įtaka visada yra antraeilė. Pagaliau tuos pačius poetus anuomet skaitė, netgi vertė visi; prilygo jiems tikrai Maironis.

Todėl Maironio eilės atrodo tikras literatūrinis stebuklas, tikras *tour de force*¹. Beveik tuštumoje gimsta dalykai, gyvi ne vien savo laikui, bet ir visiems laikams: „Nuo Birutės kalno“ „Uosis ir žmogus“, „Užmigo žemė“... Jis išreiškia ir formuoja pačią lietuvių kalbos dvasią – taigi atlieka tą darbą, kurį romėnams atliko Horacijus, italams Dante (Dantė).

Prisimenant Maironio poveikį jo bendralaikiams, dažnai cituojamas sakinytis iš Šatrijos Raganos *Viktutės*: „Pirmą sykį išgirdau tokią gražią lietuvių kalbą, ir pasirodė ji man šimtą sykių gražesnė už lenkišką ir visas kitas.“ Gal ne visada pastebime, jog čia atkreiptas dėmesys kaip tik į kalbą (ne į Maironio tautines idėjas, ne į jo etinę programą, ne į religinį jausmą, o į kalbą – į tai, kas yra poezijos esmė). Kaip tik šiuo atžvilgiu Maironis iškėlė lietuvių literatūrą ligi pasaulinių standartų. Jis nesijautė mažas, ir su juo lietuviai jau nebegalėjo jaustis atsilikę, pasmerkti nutausti ir išnykti. Kaip tik todėl Maironis buvo ne tik poetas, bet ir reikšmingas istorijos veiksnys. Jis parengė Lietuvą nepriklausomybei ne mažiau (gal daugiau) už Basanavičių ir Kudirką. Jei tauta pati sau garantuoja visavertį dvasinį gyvenimą, ji jau yra nepriklausoma: okupacijos tada virsta tik praeinančia istorine nelaime. Visiškai visavertis mūsų tautos dvasinis gyvenimas prasideda su Maironiu (nes kalbos brandumas reiškia ir dvasios brandumą). Ir po Maironio tas visaverčio dvasinio gyvenimo siūlas jau niekada nebeutrūko. Tiesa, tai ne vien jo, bet ir bendrosios krašto plėtotės nuopelnas; tačiau didele dalimi ir jo.

Dėl to ne kas kitas, o Maironis yra centrinė mūsų literatūros figūra, tasai židinytis, į kurį sueina ir kuriame persilaužia visi spinduliai. Mažvydas, Donelaitis, Baranauskas yra dar vieniši. Jie dideli, bet jie dar nesukuria visuotinės kultūrinės normos, „atskaitos sistemos“. Po jų pasirodymo lietuvių kultūra ir vėl ištisus dešimtmečius, netgi šimtmečius vos vegetuodavo, netgi nykdavo. Po Maironio ji nebevyksta ir nebeišnyks.

Maironio eilėmis ir šiandien gali alsuoti; ir šiandien gyvas malonumas skalauti gerklę jų garsais, pasiduoti jų ritmui, sekti jų atbalsį ore. Jų struktūra stebėtinai nepajudinama ir atspari: ne tik nesukeisi vietomis eilučių, neišmesti šio ar kito fragmento (ką palyginti lengva padaryti modernistui), bet netgi poeto pavartoto žodžio dažniausiai nepavaduosi jokių kitu. Pasakyta taip, kaip turėjo būti, ir geriau pasakyti negalima. Šiuo požiūriu gal tik Radauskas mūsų poezijoje prilygsta Maironiui. Maironio meistriškumas toks, jog jis nelyginant Midas įstengia bet ką paversti auksu. „Vakaras ant ežero Keturių kantonų“ daugeliui atrodo poetiškas – ir tikrai yra poetiškas – savo sinesteziniais vaizdais, savo dinamiškomis, persiliejančiomis viena į kitą metaforomis, savo priebalsių ir dvibalsių harmonija:

Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.

Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės.
Padangių keliais.

¹ Žygdarbis (pranc.) – red.

Bet lygiai su tokiu pat pavydėtinu laisvumu Maironis kuria poeziją „iš nulio“ – iš pavardžių sąrašo; kaip šiandien pasakytume, iš telefonų knygos. Jo rankose tas sąrašas išeina griežtas lyg formulė, įsimenantis lyg aforizmas, grakštus tarytum muzikinė frazė:

Mantvydaitis juokdarys,
Bartkaus posūnis Kairys,
Ožkabarzdis – jaunikaitis,
Aldadrikas Jonuška,
Žnairas kūtvėla Tiška
Ir naktibalda Valaitis.

Maironis parodė, kaip sklandžiai, skambiai, reljefiškai galima rašyti lietuvių kalba. Su juo mūsų literatūra, sakytum, visam laikui atgavo amą: jis pademonstravo puikią dikciją ten, kur kitiems dar gerokai pynėsi liežuvis. Jis pateikė lietuvių poezijai pirmąjį išbaigtą ženklą, simbolių, frazeologizmų repertuarą. Galima dar pridurti: jis pasiūlė mąstysenos, jausenos, elgsenos modelius, kurie ilgam laikui nulėmė lietuvių, taigi ir Lietuvos būtį.

Savo mitologiją, istoriją, net geografiją didele dalimi tebeatome pro Maironio prizmę. Kaip ir dera pirmajam tikrai tautiniam poetui, Maironis buvo enciklopediškas, universalus. Donelaitis ir Baranauskas dar ribojasi savuoju kampu, savuoju regionu, nors ir daug pasako. Maironis supoetina, pasisavina, paverčia visų mūsų namais ir palikimu Lietuvą nuo Drūkšės ežero ligi Minijos, nuo Trakų pilies ligi „Žemygalos medžių trijų“; ir dar pasižvalgo už Lietuvos ribų, leidžia pajusti, jog Lietuva yra Europos dalis. Čia simboliška ir tai, kad jis gimė geografiniame Lietuvos centre, ir tai, kad nemėgdavo pabrėžti savo žemaitiškumo. Lygiai taip pat jis įvaldo, apgyvendina visą mūsų istorinį laiką. Jo poetinis mostas aprėpia pirmąsčius archetipus (ligi seniausiojo indoeuropietiško ir ne tik indoeuropietiško įvaizdžio – pasaulio medžio eilėraštyje „Uosis ir žmogus“), vėlesnę labiau rafinuotą mitologiją („Jūratė ir Kastytis“), kunigaikščių epochą („Eina garsas“), unijos laikus („Čičinskas“), stagnaciją carinės Rusijos globoje („Spjauki, drauguži“), tautinį sąjūdį, Pirmąjį pasaulinį karą, nepriklausomojo gyvenimo problemas, nusivylimus ir galimybes. Kaip tik Maironio dėka visa tai virto mūsų kolektyvinės sąmonės dalimi. Kritikų, berods, jau pastebėta, kad Maironio laiko modelis yra ne tik visa apimantis, bet ir kryptingas. Donelaičio laikas – statiškas žemdirbio laikas, kuriame amžinai atsikartoja tie patys ritualai; Baranausko laikas – tragiškas žengimas iš aukso amžiaus į bevaisę žemę, „išgriuvusių pūstynę“; ir tik Maironio laikas yra tikrojo istorinio proceso laikas su praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Maironis suteikė mūsų sąmonei universalią dimensiją, įnešė į ją europietiško platumo. Ir nenuostabu, kad jis vos ne pirmasis Lietuvoje suvokė literatūrą kaip reikšmingą nepavalduojamą misiją. Rašytojas pagal Maironį yra charizmatinė esybė, šauklis ir pilietis, pilnutinis ir harmoningas žmogus. Kaip mitinis mediatorius, jis suvienija priešingybes ir išsprendžia prieštaravimus. Turbūt neatsitiktinis dalykas, kad dažniausias *Pavasario balsų* daiktavardis – širdis. Tai ne vien romantiškas štampas. Širdis logiškai ir etimologiškai siejasi su centru, harmonija, pusiausvyra: joje susitinka, per ją persilaužia mikrokosmas ir makrokosmas. Poetas, tapdamas pasaulio širdimi – ar šerdimi – paverčia visą savo egzistenciją mitologema, ženklu būsimajam laikui.

Tokie dalykai, be abejo, nepakartojami. Jiems reikia ypatingai susidėjusių aplinkybių – ir istorinių, ir grynai biografinių. Dažnas mūsų literatūroje pretendavo ar pretenduoja būti „antruoju Maironiu“, tačiau tokios pretenzijos yra visai beviltiškos: geriausiu atveju pretendentas lieka savimi, blogiausiu – virsta netikru epigonu. Tiesioginis Maironio poveikis yra labai pavojingas. Jo ženklai lengvai išvirsta banaliomis klišėmis ir štampais, jo patosas – tuščia retorika, jo emocijos – sentimentais, jo harmonija – lėkštumu. Bet panašiai atsitinka kiekvienam tikram klasikui, ir gal tai netgi yra vienas iš didybės požymių. Andre Gide'as (Židas) (ar Jeanas Toulet (Žanas Tulė)), paklaustas, kas yra geriausias prancūzų poetas, atsakė: „Victor Hugo, hélas!“ (Deja, Victoras Hugo). Atsimindami neabejotiną

Maironio didybę, o drauge šį sunkų, pavojingą ir reiklų jo šešėlį, galėtume panašiai pasakyti. Geriausias lietuvių poetas yra Maironis. Deja, Maironis. Laimei, Maironis.

1982

Tomas Venclova, *Vilties formos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 282–289.

Sigitas Geda

Paskutinysis iš titanų

Gal nekartosiu to, ką mes visi nuo vaikystės žinome, ką mūsų tėvai ir seneliai žinojo: kad Maironis – didžiausias mūsų tautos poetas. Norėčiau pats save ir kitus paklausti, kodėl jis, o ne kas kitas, pavyzdžiui, ne Donelaitis ar Baranauskas?

Donelaitis vis dėlto yra kitos, Mažosios Lietuvos žodinės tradicijos, kito poetinio vyksmo kūrėjas. O Maironį sunkoka įsivaizduoti be Baranausko. Viena Maironio frazė apie Baranauską, man regis, yra begalinės svarbos: „Tai tikras mūsų poezijos perlas. Be jo gal ir mūsų nebūtų buvę...“ Baranauskas ir Maironis – du didieji, vienas greta kito stovintys lietuvių poezijos milžinai, nelyginant tėvas su sūnumi. Laikotarpiais, kada kuriama didelė poezija, poetai nevaikšto po vieną. Taip po Strazdo eina Vienažindys, rusų poezijoje po Puškino – Lermontovas.

Vieniems atrodo, kad poezija klestinti, kitiems, kad seniai jau numirusi. Vienaip ar kitaip būtų, iš šalies nieko nepadėsi. Kodėlgi ne? – paklaus koks gudragalvis pasaulio taisytojas. Todėl, kad tikroji, dieviškoji poezija yra ir žemiškos, ir nežemiškos prigimties. Nežemiškos, kad joje aidų aidužiais atsišaukia visuotinė žmonijos patirtis, platoniškasis mąstymas, pažiūra į daiktus, kai šie vienu metu ir konkretūs, ir efemeriški, suabstraktinti kaip pirmavaizdžiai ir idėjos. Koks nors vėjas ar akmuo poezijoje nėra tik atitinkamos dalelių struktūros, kartu jie ir begalinių idėjų ženklai, simboliai, antropomorfinės figūros, kaip Homero Aušra raudonpirštė... Dabar poetinis mąstymas pasaulyje nususo, karai ir technokratinės civilizacijos išstūmė klasišką požiūrį į daiktus, klasikos išugdytą jauseną. Susigrąžinti ją – nežinau ar bus lengva.

Bet apie Maironiškąjį įkvėpimą. Tokia įkvėptis, toks tiesos ir grožio pojūtis galėjo būti subrandintas tik klasikinio Europos palikimo. Poetinis apreiškimas toks įstabus, kad jam nerasi gražesnio apibūdinimo kaip *nežemiškas*. Kitais žodžiais tariant, proveržis gražiausių, dieviškų žmogaus galių.

Dabar jau galėčiau pasakyti, kad per visą savo istoriją esame turėję tik du poetus, kurie žinojo, kas yra dieviškas poetinis apreiškimas. Tai Baranauskas ir Maironis.

*Vidunaktyj taip tyku, – kad girdi, kaip jaunas
Lapas arba žiedelis ant šakelės kraunas...
Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
Kaip žvaigždelė plevena, gaili rasa krenta.*

Kas dar be Baranausko tokius dalykus yra girdėjęs? Baranauskas stovi didžiausių pasaulio paslapčių atskleidimo juostoje, nors pats ne tiek apreiškia, kiek apgaili. Gal nebus per stipriai pasakyta, – jis neturi savo regimos Mūzos, tiek daug girdi ir mato, bet stokoja judesio, veiksmo. Senovės graikų supratimu, tai dieviškasis poetas, Apolono numylėtinis, tačiau jo dievaitė tarsi būtų atsisakiusi jį toliau vesti... Nėra to, ką randame Maironio eilėraštyje, sukurtame 1909 metais:

*Išvydau ją, kai vakarinė
Žvaigždė skaisčiai danguos mirgėjo,
O marių erdvė begalinė
Nuo pilno mėnesio tviskėjo.*

*Gamtos ramumo ir svajonės
Zefyro nedrumstė dvelkimas,
Ramiai ilsėjos vargo žmonės,
Padangiais skrido seravimas.*

Ir į pabaigą:

*O ji, padavusi man lyrą,
Į tą užburtą vedė šalį,
Kur takas ašaromis byra,
Kuriuo retai kas eiti gali.*

*Gražybių paslaptis nurodžius,
Ji širdį man jausmingą gvildė;
Jai stebuklingus davė žodžius
Ir ausį dainomis pripildė.*

Taip, tiesa tėra tik viena, Maironis išnyra iš gelmių, kuriose brendo didžiausi Europos talentai – Mikelandželas ir Rafaelis, Leonardas da Vinčis, Gėtė, Baironas, Bachas. Jis – vienas iš šitų pavėlavusių milžinų – pakraštyje prie Baltijos, šalyje, vadinamoj Lietuva. Sakau tai be jokio pasipūtimo, be provincialaus perdėjimo. Kol mes neįsisąmoninsime, iš kur ir kaip atėjo mūsų didieji žmonės ir ko jie iš tikrųjų verti, tuščios bus mūsų nūdienės pastangos.

Maironio poezijos žodžiai tik punktyru nužymi vaizdą nežemiško poetinio apreiškimo šviesoje. Norėdamas tą vaizdingiau nusakyti, prisiminiau įspūdį, kurį daro didžiulių šiuolaikinių japoniškų viešbučių holuose daugybės veidrodžių atmušami, sklaidomi erdvėje, įvairiais kampais laužomi viduramžių šilkografijos kūriniai. Jausmas, tarsi būtum rutulinio veidrodžio dugne, viduryje, o šviesos ir spalvos perveria tave iš visų pusių. Tai jau amžinybės dvelksmas, kitaip nepasakysi. Štai tokius amžinybės, idealybės vaizdus, palyginimus, sąskambius dieviškoji Mūza ir šnabždėjo Maironiui.

Kaip sunku gyventi iriųjų formų ir nykstančių šešėlių karalystėje! – amžiaus pradžioje yra dejavusi mūsų klasikė Šatrijos Ragana; Maironiui, kaip reta kam, buvo lemta ištrūkti iš šitos laikinumo stichijos, jam geriausiai tinka ir kitas Šatrijos Raganos atsidūsėjimas – grožis esąs begalybės atšvaitas... Taigi nebijokime prisipažinti, kad su Maironio kūryba esame gavę savo šventraštį – savo Evangeliją ir savo Apokalipsę.

Tam tikrame istorijos tarpsny lietuviams labai rūpėjo geografinės erdvės, vėliau bandyta sekti lotyniškais ir graikiškais kūrybos pavyzdžiais, bandyta tapti tikrais žmonėmis reiškiantis per kitas tautas, lenkėjant ir vokiečių, ir tik per Baranauską, Maironį būsim galutinai įtikėję savo kūrybinėm galiom, savo, kaip nacijos, pašaukimu tarp tautų. Kodėl būtent taip? Pirmiausia jie suteikė ir mums patiems, ir mūsų istorijai, mūsų gamtovaizdžiui idealybės projekcijas. Visoms tautoms aktualūs dalykai čia pripildyti nacionalinės būties ir patirties, suformuluoti tobulai nušlifuotais gimtosios kalbos žodžiais.

Jie yra mūsų alfa ir omega, iš jų galime burti sau ir kitiems, juos galime senu daugelio tautų papročiu dėti po galva sergančiam žmogui ir dovanoti jaunavedžiams, siųsti į tolimas šalis nublokštiems žmonėms, trokštantiems atgaut savo vertę ir žemę po kojom. Jie veidrodžiškai mus apgaubę, juose – visos mūsų mintys apie praeitį, idėjos ir įspėjimai dėl ateities. Greta jų, ypač greta Maironio, kiekvienas galime pasimatuoti savo moralinį ūgį.

Ko gero, tai paskutinis lietuvių poetas. Gal nebus sumenkinta, tariant, kad ir Sruoga, ir Binkis, ir Putinas, ir dar daugelis po jo, iki mūsų pačių – esame daug žemiškesni. Maironiui buvo apreikšta, buvo pašnabždėta Dievo; mes, Heidegerio žodžiais, bergždžiojo laiko, o Elioto žodžiais – bevaisės žemės poetai. Tai didžioji poezijos drama, kurios dalyviai visi mes, gyvieji. Ir poezijos, ir pasaulio drama.

*Kai vėjas pakyla ir drumzdžias vanduo,
Ir ežeras veržias platyn, –
Banga gena bangą ir bokšto akmuo
Paplautas nuvirsta žemyn.
Taip griūva sienos, liūdnesnės kas dieną,
Griaudindamos jautrią širdį ne vieną.*

Ar čia tik apie nykstančią Trakų pilį? Tik apie didingos senovės atšvaitus? Ne, tai pirmučiausia kosminės dramos, bėgančio, nesustabdomo ir negrąžinamo laiko, o drauge pasaulio senėjimo ir žmogaus laikinumo pojūtis. Iš čia yra kilusi titaniška Maironio utopija – nutraukt gilųjį praeities miegą, pažadinti milžinus iš senovės kapų... Tai beveik fantastinė idėja, senosios Elados dievų užduotis – atsukti atgal istorijos ir amžinybės ratą... Šita dantiškoji idėja, regis, persekiojo Maironį. Štai eilėraščio apie praeitį posmas:

*Jos paveikslas kaip žaibas kartais dvasių pagauna,
Kartais, rodosi, dvelkia stebuklingas jos kvapas,
Kartais prašneka širdžiai kerpėtas kapas
Ir sušildo krūtinę ir vaidentuvę jauną.*

Kas po Maironio yra turėjęs tokio tipo kosminių idėjų? Iš romantiško utopizmo gal bus kilusi ir visa vėlesnė Maironio rezignacija.

Šioje kiekvienam žmogui laiko apibrėžtoje dramoje jis dar spėjo suprojektuoti idealų tėvynės Lietuvos, jos žmonių, gamtovaizdžių, istorinių žygių paveikslą. Jis davė mums tikruosius mūsų matmenis, per jį esame tokie, kokie esame, žinodami, nujausdami, kokie galime būti. Tai užuovėja amžiaus gale, o būsimiesiems laikams – mūsų vertingumo garantas.

Literatūra ir kalba, XXI: Maironis, Vilnius: Vaga, 1990, p. 22–25.